

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 11 | pp. 349-354 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

KORXONALARNING INQIROZGA QARSHI KURASHISH MEXANIZMLARINI AHAMIYATI

Umarjon Muxammadov Muxammad o'g'li

Farg'ona politexnika instituti

Tayanch doktoranti

Annotatsiya: Korxonalarni inqirozga qarshi bardoshlilikini oshirish choralari va ularni tadbiq etish. Bozor iqtisodiyoti mulkchilikning turli xil shakllariga asoslanganligi ishlab chiqarishga yangi texnika-texnologiyalarning jalb qilinishiga imkon yaratadi, bu esa, mahsulotlar taklifining ko'payishi hisobiga bozordagi narxlarning pasayishiga olib keladi hamda bozor ishtirokchilari o'rtasidagi sog'lom raqobat muhitini shakllantiradi. Natijada bozor ishtirokchilari faoliyatida bankrotlik jarayonlari faollashadi. Bugungi kunda ba'zi sanoat korxonalarida inqirozga qarshi boshqaruv siyosati yo'lga qo'yilgan bo'lsa-da, bu holat inqirozga qarshi boshqaruvning zamonaviy talablariga to'liq javob bermaydi. Bundan tashqari, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ko'plab davlatlarga jiddiy tarzda iqtisodiy talafotlar etkazayotganligi korxonalarda inqirozga qarshi choralarni yanada jadallashtirish zarurligini ko'rsatmoqda. Inqirozga qarshi boshqaruv mexanizmini yaratish sohasida dunyoning taniqli olimlari tomonidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Mazkur tadqiqot yo'nalishining inqirozga qarshi boshqaruv, investitsiyalarni jalb etish va boshqaruv strategiyasini ishlab chiqishning nazariy va amaliy muammolarini o'rganish xorijlik olimlar diqqat-e'tiborida bo'lmoqda. Korxonalar xo'jalik faoliyatining qamrovi tashxislashni ham o'z ichiga oladi va bir xil ko'rsatkichlar orqali korxonaning moliyaviy holati o'rganilishi lozim.

Tayanch so'z iboralar: Inqiroz, mexanizmlar, iqtisodiy muvozanat, menejerlar, raqobatbardoshlilik, bankrotlilik, risk.

THE IMPORTANCE OF MECHANISMS FOR DEALING WITH THE CRISIS OF ENTERPRISES

Abstract: Measures to increase resilience of enterprises against crisis and their implementation. The fact that the market economy is based on different forms of ownership makes it possible to attract new techniques and technologies to production, which leads to a decrease in market prices due to an increase in the supply of products and creates a healthy competitive environment between market participants. As a result, bankruptcy processes are activated in the activities of market participants. Today, some industrial enterprises have established anti-crisis management policies, but this situation does not fully meet the modern requirements of anti-crisis management. In addition, the fact that the global financial and economic crisis is causing serious economic losses to many countries shows the need to accelerate anti-crisis measures in enterprises. In the field of creating an anti-crisis management mechanism, scientific research work was

carried out by world-renowned scientists. Studying the theoretical and practical problems of anti-crisis management, attracting investments and developing a management strategy of this research area is attracting the attention of foreign scientists. The scope of the enterprise's economic activity includes diagnosis, and the financial condition of the enterprise is studied through the same indicators.

Key words: Crisis, mechanisms, economic equilibrium, managers, competitiveness, bankruptcy, risk.

Kirish: Dunyo siyosiy va iqtisodiy muvozanati tanglik va beqarorlik vaziyatida bo'lgan bir paytda, jahon moliyaviy-iqtisodiy muammolari 2025 -yilda ham davom etishini va uning xavfi hali beri to'liq bartaraf etilmasligi bizga ayon bo'lib qoldi. Bu haqida Respublika Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z ma'ruzalarida: Avvalo, shuni aytish kerakki, Yangi yilda iqtisodiy islohotlarning pirovard maqsadi kambag'allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishdan iborat bo'ladi. Ushbu strategik maqsadlarga hamma uchun teng imkoniyat yaratadigan yuqori iqtisodiy o'sish hisobiga erishiladi ¹ deb xulosa berdilar. Lekin ma'ruza davomida korxonalar, tadbirkorlikka salbiy ta'sir ko'rsatish mumkin bo'lgan xavf-xatar va risklarni ham sanab o'tdilar. Darhaqiqat, korxonalar muntazam inqiroz bilan kurashishni to'xtatmaslik va bartaraf etishning barcha choralarini yanada takomillashtirib borish talab etiladi.

Korxonalar inqirozga sabab bo'luvchi barcha omillar. Bunga korxonaning moliyaviy, boshqaruv, huquqiy, tashkiliy tuzilmalarini misol qilsa boladi. Assosan korxonaning inqirozga yetaklovchi omillarni taxlili va korxonaning bu inqirozga qarshi strategiyasini ishlab chiqish lozim. Korxonalarda inqirozga qarshi boshqaruvning samarali mexanizmlari korxonalarda tashkil etildimi? Bu mexanizmlar korxonalar samarali ta'sir qildimi? Bu o'rinda aytish joizki, inqirozga qarshi boshqaruvning yagona andozasi ishlab chiqilmagan deb o'ylayman. Chunki korxonalar turlari, ekologik va huquqiy cheklovlar, siyosiy o'zgarishlar, iqtisodiy to'siqlar va boshqa bir qator yuzaga kelgan muammolar korxonalar inqiroziga hissa qo'shishi yoki asosiy sabab bo'lishi mumkin. Bunga shuningdek, bir qancha omillarni sabab qilib ko'rsatish mumkin. Eng asosiysi inqiroz har bir korxonada tarmoq xususiyati, geografik joylashuvi hamda tashqi va ichki muhitning o'ziga xosligi bilan har xil ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Hattoki ikkita bir xil sharoitlarga ega bo'lgan korxonalarda ham inqirozni barataraf etish turli rejalar orqali amalga oshishi mumkin. Bu jarayon korxonalarda faoliyat yuritayotgan boshqaruvchilarning qarshiliklarni qanday qabul qila olishlariga bog'liq. Ammo ko'p hollarda inqirozga olib keluvchi sabablar inqirozning xususiyatini ko'rsatib beradiki, bu korxonadagi inqirozni bartaraf etilishida muhim o'rin tutadi. Shuning uchun korxonalarda inqirozga qarshi kurashishning samarali choralarini nazorat qilish lozim:

- yuqori va quyi tashkilot rahbarlari, strategik menejer, rahbarlar, tashkilot bo'lim hamda tarkibiy bo'linmalar boshliqlari, davlat xodimlari, inqirozga qarshi tadbirlar ma'sullari, risk menejlar, inqirozga qarshi boshqaruvchilar, ichki nazorat xodimlari, ichki auditorlar hamda biznes-protsesslarni optimallashtirish mutaxassislari uchun mo'ljallangan dastur va amaliy mashg'ulotlarni doimiy tarzda joriy qilish lozim;

- tashkilot raqobatbardoshligini hamda moliyaviy barqarorligini oshirish maqsadida barcha ishlab chiqarish faktorlarini maksimal darajada ishlatish uchun

zamonaviy inqirozga qarshi boshqaruv metodlarini o'rganish, hamda menejmentning barcha turlarini, masalan, inson faoliyatini barcha imkoniyatlarini boshqarishni teoretik hamda amaliy turlari kabilarni to'liq o'rganish kerak;

- korxonalarini inqirozga qarshi kurashish chora tadbirlarini takomillashtirish uchun bir qator chora tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bòladi;

- tashkilot rivojlanish tendensiyasida vujudga keladigan barcha turdagi inqirozlarni kelib chiqishi, sababi va omillarini, inqiroz vaqtida davlat tomonidan boshqaruvini, tashkilotning inqirozga qarshi boshqaruvidagi strategiyasi hamda taktikasini o'rganish;

- tashkilotda to'lov qobiliyatsizlik va bankrotlik vujudga kelishini iqtisodiy asoslarini, inqirozga qarshi boshqaruvidagi inson faktorining rolini va bankrotlikning asosiy tartiblarini o'rganish;

- tashkilotning imkoniyatsizligi (bankrotligi) borasidagi amaldagi huquqiy-qonuniy nazariyasi, tashkilotning to'lov imkoniyatlarini qaytarishdagi zamonaviy yondashuvlarini o'rganish.

Respublikamizda korxonalarini iqtisodiy nochor va to'lovga qobilligini o'rganishda o'ziga xos tajriba shakllangan. 1998 yil 5 iyunda Adliya Vazirligi tomonidan 442-son bilan ro'yxatga olingan "Korxonalar xo'jalik faoliyatini monitoringi va tahlilini o'tkazish tartibi" Korxonalarining Iqtisodiy nochorligi to'g'risidagi ishlar bo'yicha Qo'mita va uning hududiy bo'linmalari tomonidan korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatining monitoringi va tahlilini o'tkazish qoidalarini belgilaydi. Me'yoriy hujjat korxonalarini moliyaviy tahlil qilish va monitoring o'tkazish bo'yicha barcha masalalarni o'z ichiga oladi.

Bu chorra tadbirlar korxonaning inqirozga qarshi mexanizmlarini kuchaytirish va amalga tatbiq etish bilan yanada risklar xavfini kamaytirish mumkin. Korxonalarini inqirozga qarshi kurashish mexanizmlari quyidagi choralarni qamrab olgan: tashkilotda inqirozning kelib chiqish sabablari; inqirozga qarshi boshqaruvning normativ-huquqiy aspektlari; inqirozga qarshi boshqaruv mexanizmlari va tashkilotni qayta tashkil etish tartiblarini boshqarish sistemasi; tashkilotning inqirozga qarshi boshqaruvidagi moliyaviy aspektlari; inqirozga qarshi boshqaruvning strategiyasi va taktikasi; tashkilotning inqirozga qarshi chidamliligini oshirishning mexanizmlari va innovatsiya; inqirozga qarshi boshqaruvning inson omillari; tavakkallikdagi inqirozga qarshi boshqaruv; tashkilotlarda bankrotlik alomatlarini.

Inqiroz xatari mavjud bòlgan har qanday korxonada menejeri quyidagilar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishlari va chora tadbirlarini tatbiq qilishi lozim: inqirozning kelib chiqishi; inqirozga qarshi boshqaruvning normativ – huquqiy bazalari; tashkilot holatini tekshirishning asosiy omillari va tartiblari; inqirozga qarshi boshqaruvning mexanizmlari; inqirozga qarshi boshqaruvning mexanizmlari va usullarini ishlatish; inqirozga qarshi boshqaruvning strategik va taktik yondashmalarini tajribada ishlata olish qobiliyati; inqirozga qarshi strategiya modelini ishlab chiqish; teoretik bilimlarni amalda qo'llash; sotsial-iqtisodiy o'sishdagi inqirozning ma'lumotlar bazasini yig'ish, tahlil qilishda zamonaviy usullarni qo'llash. Masalan, Sa'noat korxonalarida xodimlar malakasi bilan bog'liq muammolar vujudga kelsa, bu ham albatta korxonaning inqiroz riskini oshirishi mumkin. Shu bilan birgalikda, avval tajribali xodimlar sanoat korxonalaridan ancha uzoqda ishlaydi va yirik korxonalar uchun ularni uyidan olib kelish katta muammo emas. Kichik turdagi sanoat korxonalarini uchun ishchilarni tashib kelish imkoniyati bo'lmagani

uchun ham ular yosh va tajribasiz ishchilarni yollashga majbur bo'ladi. Natijada, ishlab chiqarishni boshqarish va rivojlantirishda yangi xodimlarga malaka yetishmaslik bo'lsa, asosiy ishlab chiqarish jarayonida band bo'lgan ishchilarning mehnat unumdorligi ish ko'nikmasining yetarli emasligi oqibatida tushib ketadi. Shuning uchun, sanoat korxonalarida inqirozga qarshi mexanizmlar jiddiy nazoratga olinishi lozim. Kichik bir muammo yoki e'tiborga olinmagan kamchilik ham korxonada istiqboli uchun xatarli bo'lishi ehtimoldan yiroq emas.

Korxonalar xo'jalik faoliyatini tahlil qilish va tashxislash jarayonlari o'zaro bog'liq jarayonlar bo'lib, ularning o'rtasiga aniq to'siq qo'yib bo'lmaydi. Lekin ular bir xil jarayonlar ham emas. Sunday ekan, ularning o'zaro farqi qamrov darajasida deb xulosa qilish mumkin. Korxonada xo'jalik faoliyatining qamrovi tashxislashni ham o'z ichiga oladi va bir xil ko'rsatkichlar orqali korxonaning moliyaviy holati o'rganiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qaroriga ko'ra, davlat ishtirokidagi yirik korxonalarni transformatsiya qilish va xususiylashtirish jarayonlarini jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida bir necha yo'nalishlar amalga oshirilmog'da. Mamlakatimizda iqtisodiy o'sishni ta'minlash, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va unda davlat ishtirokini qisqartirish hamda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimini ko'paytirishda xususiylashtirish muhim omil bo'lib qolmog'da. Bu yo'nalishlarning barchasi korxonalarining inqirozga qarshi kurashish strategiyasini kuchaytiradi.

Professional konsultantlarni jalb qilgan holda xalqaro bozorda ommaviy savdolarga chiqariladigan aksiya paketlari (ulushlari)

RO'YXATI

T/r	Tashkilot nomi	Joylashgan joyi	Sotiladigan ulush miqdori (foizda)	Ommaviy savdolar	
				konsultant jalb etish	ommaviy savdoni e'lon qilish
1.	"Issiqlik elektr stansiyalari" AJ	Toshkent shahri	51	2024-yil II chorak	2025-yil II chorak
2.	"Dehqonobod kaliy zavodi" AJ	Qashqadaryo viloyati	100	2024-yil II chorak	2024-yil IV chorak
3.	"O'zbekinvest" EISK" AJ	Toshkent shahri	79,4	2024-yil III chorak	2025-yil I chorak
4.	"O'zagrosug'urta" AJ	Toshkent shahri	94,5	2024-yil III chorak	2025-yil I chorak
5.	"Inter Notel" MChJ	Toshkent shahri	100	2024-yil II chorak	2025-yil I chorak
6.	"Samarqand Avtomobil zavodi" MChJ	Samarqand viloyati	75,2	2024-yil III chorak	2024-yil IV chorak
7.	"Toshkent metallurgiya zavodi"	Toshkent shahri	49,9	2024-yil III chorak	2025-yil II chorak

MChJ				
------	--	--	--	--

Davlat ulushi ustun mavqega ega bo'lgan korxonalarining ulushlari belgilangan tartibda boshqaruv organlari qarorlari asosida balans qiymatida yoki Davlat aktivlarini xususiylashtirish va xususiylashtirish jarayonlarini muvofiqlashtirish bo'yicha davlat komissiyasining qaroriga asosan baholangan qiymatda ustav fondidagi davlat ulushini kamaytirish hisobiga Iqtisodiyot va moliya vazirligi yoki Davlat agentligiga o'tkazilib, savdoga chiqariladi. Davlat ishtirokidagi korxonalar tomonidan amaldagi tashqi qarz bitimlarining moliyaviy shartlari (kovenantlari) inobatga olingan holda alohida muzokaralar olib boriladi. Bu esa o'z navbatida korxonalar inqiroziy xatarlardan ximoya qila oladi. Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rahbarligi ostida mamlakatimizda o'tkazib kelinayotgan puxta, chuqur o'ylangan iqtisodiy strategiya sharofati bilan, isloh etish hamda modernizatsiya qilishning O'zbekiston modeli izchillik bilan ro'yobga chiqarilayotganligi, tarkibiy tuzilishdagi tub o'zgarishlar, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish natijasida inqirozning og'ir oqibatlaridan holi qolishga va iqtisodiyotimizning barqaror faoliyat ko'rsatishiga erishishga, uning izchil o'sish sur'atlarini ta'minlashga muvaffaq bo'lindi. O'zbekiston so'nggi 5 yil ichida amalga oshirilgan bozor islohotlari natijasida ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida muvaffaqiyatlarga erishdi. Mamlakat 2030 yilgacha aholi jon boshiga daromadi o'rtachadan yuqori davlatlar qatoriga kirish kabi ulkan maqsadlariga erishishi uchun o'sishning amaldagi sur'atlarini saqlab qolishi lozim. Afsuski, Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi boshqa mamlakatlarda bo'lgani kabi, COVID-19 pandemiyasi inqirozidan keyin O'zbekistonning iqtisodiy tiklanish jarayoni Ukrainadagi urush natijasida yanada murakkablashdi. Jahon bankining hisob-kitoblariga ko'ra, 2022 yilda Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi inflatsiya oshishiga olib keluvchi oziq-ovqat va energetika narxlari ko'tarilishi fonida shakllanayotgan bozorlar va rivojlanayotgan mamlakatlarda YaIM 0,2% ga qisqaradi. 2023 yilda mintaqqa iqtisodiyotida o'sish kuzatiladi, biroq uning suratlari pastligicha qoladi va bu ko'rsatkich 0,3% ni tashkil etadi. Yaxshi xabarlardan biri shundaki, Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyoti Jahon bankining 2022 yil bahoridagi prognoziga qaraganda yuqoriroq sur'atlarda rivojlanmoqda. Hozirgi hisob-kitoblarimizga ko'ra, ushbu mamlakatlar iqtisodiyotining o'rtacha o'sish sur'atlari 2022 yilda 3,7% ni va 2023 yilda 3,9% ni tashkil etadi. Hukumatning 2026 yilgacha kambag'allikni 2 baravarga qisqartirish va 2030 yilga borib O'zbekistonning aholi jon boshiga daromadi o'rtacha bo'lgan mamlakatlar guruhining yuqori qismiga kirishi bo'yicha katta maqsadlariga erishish uchun islohotlar muvofiqlashtirilishi va bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida nazarda tutilgan, iqtisodiyot va jamiyatni transformatsiya qilishni davom ettirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirishda yordam beradi. Bu islohatlar orqali korxonalarining inqiroziy xavflarni oldini olgan bolamiz.

Bugungi kunda Respublikada inqirozga uchragan sanoat korxonalarini uchun inqirozdan chiqish, uni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etish bilan bog'liq chora tadbirlar ko'rilmogda. Chunki bir yo'qotish ko'p yo'qotishga sabab bo'lmoqda. Inqirozdan chiqish jarayonini rejalashtirish esa inqirozga qarshi boshqaruvning strategiyasi va

taktikasi asosida amalga oshadi. Ko'plab iqtisodchilar inqirozga qarshi boshqaruv strategiyasi uzoq muddatli sog'lomlashtirish rejasi va taktika esa operativ reja deb ta'riflaydilar. Inqirozga qarshi boshqaruv strategiyasi birgina iqtisodiy jihatdan nochor va to'lovga qobiliyatsiz bo'lgan korxonalarda mavjud bo'lmaydi. Chunki raqobatli bozorda faoliyat yuritayotgan har bir korxonada muntazam inqiroz bilan barqarorlik o'rtasida ish yuritadi. Bu inqiroz barcha korxonada uchun yaqin va unga qarshi doimo chora bo'lishini talab qiladi. Mazkur chora barqaror korxonalarni tashqi, ichki muhitdagi salbiy o'zgarishlarga ta'sirchan bo'lishini kuchaytiradi. Shu sababli, inqirozga qarshi boshqaruv strategiyasi va taktikasini ishlab chiqish aniq rejalar asosida amalga oshirilishi lozim.

Xulosa: Korxonaning raqobatbardoshligini hamda moliyaviy barqarorligini oshirish maqsadida barcha ishlab chiqarish faktorlarini maksimal darajada ishlatish uchun zamonaviy inqirozga qarshi boshqaruv mexanizmlarini o'rganish, hamda menejmentning barcha turlarini, masalan inson faoliyatini barcha imkoniyatlarini boshqarishni hamda amaliy turlari kabilarni to'liq o'rganish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. 2020-yil 29-dekabr O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
2. Abdullaev A. O'zaro aloqadorlik nima? Iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda bankrotlik mexanizmini amal qilish tartibi // Soliq to'lovchining jurnali. – 2007. – sentyabr. – B. 25.
3. Azimov M.K. va boshq. O'zbekiston Respublikasining "Bankrotlik to'g'risida"gi qonuniga sharhlar. – T.: 2007 – 640 b.
4. Ashurov M.S. Sanoat korxonalarida iqtisodiy risklarni boshqarishning tashkiliy-uslubiy mexanizmi (Farg'ona viloyat sanoat korxonalarida misolida): Dis. ...iqt. fanlari nomzodi. – T.: TDIU, 2006. 143 b.
5. Kambarov J. Qishloq xo'jaligi korxonalarida inqirozga qarshi boshqaruvni tashkil qilishning tarmoq xususiyatlari // Qishloq xo'jaligini rivojlantirishda davlatning agrar siyosati va uning ustuvor yo'nalishlari: respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. – T.: TDIU, 2010. – B. 104-106.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

